

Ἄποστολική Παράδοση καί Ἀποστολική Διαδοχή στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Σέ ἓνα προηγούμενο κείμενό μου ἀνήγγειλα ὅτι πρόκειται νά δημοσιεύσω ἓνα κείμενο, στό ὁποῖο θά προσπαθήσω νά ἐρμηνεύσω τί εἶναι ἡ Ἀποστολική Παράδοση καί ἡ Ἀποστολική Διαδοχή μέσα στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό τό κάνω μέ τό παρόν κείμενο, τό ὁποῖο δέν διεκδικεῖ αὐθεντία, ἀλλά τονίζει μερικές ἀλήθειες καί εἶναι ἐπιδεκτικό διορθώσεων. Ἄλλωστε, στήν Ἐκκλησία παραμένουμε πάντοτε ἐν φόβῳ Θεοῦ καί σέ κατάσταση μαθητείας. Οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ παρέμειναν στούς αἰῶνες ὡς Μαθητές Χριστοῦ.

Κατά καιρούς ἀναφύονται διάφορα ἐκκλησιολογικά θέματα λόγῳ συγχρόνων προβλημάτων καί ἐπιδιώκεται νά ἀντιμετωπισθοῦν καί νά λυθοῦν κατά τόν καλύτερο τρόπο. Ἔτσι, καί στίς ἡμέρες μας ἀναφύονται ἐκκλησιολογικά ζητήματα καί διατυπώνονται πολλές ἀπαντήσεις.

Οἱ ἀποφάσεις τῶν Τοπικῶν καί Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἶναι σημαντικές, θεόπνευστες, πού δείχνουν πῶς οἱ Πατέρες ἐπέλυσαν τά θέματα πού ἀνέκυψαν στήν ἐποχή τους, κατά τόν λόγο τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου «ἔδοξε γάρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καί ἡμῖν» (Πράξ. ιε', 28). Ἀναζητεῖται ὁ φωτισμός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού δίνεται στούς Ἁγίους, πού εἶναι δοχεῖα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ὄργανα τοῦ Θεοῦ.

Ἔτσι, σεβόμαστε ἀπόλυτα τίς ἀποφάσεις αὐτές καί τίς ἐρμηνεύουμε ἐκκλησιαστικά. Τό λέγω αὐτό, γιατί ὑπάρχουν σήμερα μερικοί πού μέ ὀρθολογικό πνεῦμα ἐπικαλοῦνται τούς ἱερούς κανόνες, ὡσάν νά εἶναι νόμοι τῆς Πολιτείας καί διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Θά πρέπει κανεῖς, ὅμως, νά δῆ τό πνεῦμα τῶν ἱερῶν κανόνων, δηλαδή νά τούς δέχεται, χωρίς νά τούς παραθεωρῇ, νά ἀγωνίζεται νά συναντήσῃ τό πνεῦμα πού ζωοποιεῖ καί ὄχι τό γράμμα τοῦ νόμου πού «ἀποκτέννει» (Β' Κορ. γ', 6).

Μέ ἀφορμή τό λεγόμενο «οὐκρανικό ζήτημα» γίνεται εὐρύτατος διάλογος γιά τόν τρόπο ἐπιλύσεώς του. Τό τελευταῖο διάστημα παρατηρῶ ὅτι ἐπικεντρώθηκε τό ἐνδιαφέρον πολλῶν στό κατά πόσον οἱ Ἐπίσκοποι πού ἀπετέλεσαν τήν Αὐτοκέφαλη Οὐκρανική Ἐκκλησία ἔχουν Ἀποστολική

Διαδοχή, διότι προέρχονται από καθηρημένους, σχισματικούς και «αυτοχειροτόνητους» Ἐπισκόπους.

Τό θέμα, ὅμως, εἶναι ὅτι σέ πολλούς παραμένει ἀδιευκρίνιστο τί εἶναι Ἀποστολική Παράδοση καί τί εἶναι Ἀποστολική διαδοχή, ἀλλά κυρίως καί πρό παντός τί εἶναι τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα αὐτά μερικοί τά συνδέουν μέ ἕναν κατεστημένο ἀνθρώπινο θεσμό καί δέν βλέπουν τήν θεολογία πού εὑρίσκεται κάτω ἀπό αὐτά. Νομίζουν ὅτι Ἀποστολική Διαδοχή εἶναι μόνον μιά σειρά χειροτονιῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό τό μυστήριο τῆς Πεντηκοστῆς καί τό μυστήριο τῆς Ἀποστολικῆς Παράδοσης-παρακαταθήκης πού δίνεται στήν Ἐκκλησία.

Ἐπίσης, μερικοί ὁμιλοῦν γιά τό κατά πόσον οἱ Ἐπίσκοποι πού ἀποτέλεσαν τήν Οὐκρανική Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή. Πρέπει, ὅμως, νά ἐξετασθῆ τί εἶναι Ἀποστολική Παράδοση καί τό κυριότερο εἶναι ἂν αὐτοί οἱ ἴδιοι θεωροῦν ταυτοχρόνως ὅτι καί οἱ δυτικοί Χριστιανοί (Ρωμαιοκαθολικοί, Ἀγγλικανοί, Προτεστάντες) καί οἱ ἀνατολικοί Χριστιανοί (Μονοφυσίτες, Μονοθελητές) ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή καί ὅτι ἀνήκουν στήν Ἐκκλησία καί ἔχουν μυστήρια.

Ὅσοι ὁμιλοῦν (Προκαθήμενοι καί Σύνοδοι) γιά ἀπώλεια τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς στούς σχισματικούς Κληρικούς τῆς Οὐκρανίας, πρέπει νά ἀπαντήσουν εὐθαρσῶς ἂν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί καί γενικά οἱ αἰρετικοί ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή. Δέν μποροῦν νά κρίνουν μέ δύο μέτρα καί δύο σταθμά, δηλαδή νά πιστεύουν ὅτι οἱ σχισματικοί τῆς Οὐκρανίας δέν ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή, ἐνῶ συγχρόνως νά διδάσκουν ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοί καί ἄλλοι Χριστιανοί ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή καί ἐπομένως ἔχουν μυστήρια.

Τελικά, τί εἶναι ἡ Ἀποστολική Διαδοχή; Εἶναι μόνον μιά «σειρά χειροτονιῶν», ἀνεξάρτητα ἀπό τήν Ἀποστολική Παράδοση, δηλαδή τήν Πεντηκοστή; Καί γενικά τί εἶναι τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας;

Μερικές ἀπαντήσεις θά δοθοῦν στήν συνέχεια, χωρίς νά διεκδικοῦν τό ἀλάθητο, πού τό ἔχουν οἱ θεούμενοι ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι ἀποφαινόνται συνοδικά. Θά παρακαλοῦσα τόν ἀναγνώστη νά κατανοήσῃ καλῶς τά πρῶτα σημεῖα καί μέσα σέ αὐτό τό πνεῦμα νά ἐρμηνεύσῃ ὅσα θά ἐκτεθοῦν στό τέταρτο σημεῖο.

1. Τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας

Κατ' ἀρχάς εἶναι ἀπαραίτητο νά δοῦμε τί εἶναι τό μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί ἡ κοινωνία θεώσεως. Ὁ Χριστός προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση, θνητή καί παθητή, ἄκρως ὅμως καθαρά, ὥστε νά νικήσῃ τόν διάβολο, τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πρό πάντων τῶν χρόνων, αἰωνία, ἀλλά ἐφανερώθη στήν σάρκα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού σημαίνει ὅτι κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός. «Καί πάντα ὑπέταξεν ὑπό τούς πόδας αὐτοῦ, καί αὐτόν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπέρ πάντα τῆ ἐκκλησία, ἣτις ἐστὶ τό σῶμα αὐτοῦ, τό πλήρωμα τοῦ τά πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφ. α', 22-23).

Στήν ἴδια Ἐπιστολή ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «Ὁ Χριστός ἠγάπησε τήν ἐκκλησίαν καί ἑαυτόν παρέδωκεν ὑπέρ αὐτῆς, ἵνα αὐτήν ἀγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτήν ἑαυτῷ ἔνδοξον τήν ἐκκλησίαν, μή ἔχουσιν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καί ἄμωμος» (Ἐφ. ε', 25-27).

Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἁγία, ἄμωμη, καθαρὴ καί αὐτό ὀφείλεται στήν κεφαλὴ της, δηλαδή τόν Χριστό. Ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα τοῦ Χριστοῦ δέν ἔχει κανένα σπίλο, καμμία ρυτίδα, ἀλλά εἶναι ἁγία καί ἄμωμη. Μέ αὐτό ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀγιότητα τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται καί ὀφείλεται στήν ἁγία κεφαλὴ της, καί ὄχι στήν ἀγιότητα τῶν μελῶν της. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ δέν ἀγιάζουν τήν Ἐκκλησία, ἀλλά ἀγιάζονται ἀπό αὐτήν, κυρίως ἀπό τήν κεφαλὴ της, τόν Χριστό.

Κατ' ἐπέκταση οἱ ἁμαρτίες τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ἀναξιοσύνη τῶν Κληρικῶν της – Ἐπισκόπων, Πρεσβυτέρων καί Διακόνων – δέν «μολύνουν» τήν Ἐκκλησία, ἀλλά οἱ Κληρικοί, ἔστω καί ἀνάξιοι, παραμένουν στήν Ἐκκλησία καί λειτουργοῦν, ὅταν δέν ἐξεδόθη κάποια κανονικὴ πράξις τῆς Ἐκκλησίας γιὰ ἀργία ἢ καθαίρεση, καί ἐν καιρῷ ἀποβάλλονται ἀπό τήν Ἐκκλησία, ὅπως τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποβάλλει κάθε ξένο στοιχεῖο καί μὴ ἀφομοιώσιμο.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης ἐρμηνεύει τά χωρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ἵμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καί μέλη ἐκ μέρους» (Α' Κορ. ιβ' 27): «Ἐν σῶμα καί ἐν Πνεῦμα, καθὼς καί ἐκλήθητε» (Ἐφ. δ', 4-5). Γράφει ὅτι ὅπως τό σῶμα χωρὶς τό πνεῦμα εἶναι νεκρό καί ἀναίσθητο,

ἔτσι καί ἐκεῖνος πού ἀπό τήν παραμέληση τῶν ἐντολῶν, μετά τό βάπτισμά του, νεκρωθῆ, «ἀνενέργητος γίνεται καί ἀφώτιστος τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καί τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι». Ὁ Χριστιανός αὐτός ἔχει τό Πνεῦμα, μέ τήν πίστη καί τήν ἀναγέννηση πού ἔλαβε στό Βάπτισμα, ἀλλά τό Πνεῦμα εἶναι ἀνενέργητο καί ἀκίνητο μέσα του, ἐπειδή αὐτός εἶναι νεκρός πνευματικά.

Στήν συνέχεια χρησιμοποιεῖ ὡς παράδειγμα τήν σχέση μεταξύ τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος. Ἡ ψυχή εἶναι μία καί ἔχει πολλά μέλη τοῦ σώματος. Ὅλα αὐτά τά κρατᾶ καί τά ζωοποιεῖ ἡ ψυχή, ἡ ὁποία κινεῖ ὅσα εἶναι δεκτικά τῆς ζωῆς. Ὅταν, ὅμως, μερικά μέλη νεκρώθηκαν καί ἔμειναν ἀκίνητα ἀπό κάποια ἀσθένεια, τότε ἡ ψυχή τά συγκρατεῖ μέν, ἀλλά αὐτά εἶναι ἄζωα καί ἀναίσθητα. Αὐτό γίνεται καί μέ τά μέλη τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία. «Ὅλον ἐν ὅλοις ἀμιγῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσιν ἐστι τό Χριστοῦ πνεῦμα ἐνεργοῦν καί ζωοποιοῦν τά μετέχειν ζωῆς δυνάμενα, ἀλλά καί τά μή μετέχειν ἀσθενῆ φιλανθρώπως ὡς οἰκεῖα περικρατεῖ».

Καί καταλήγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης ὅτι κάθε πιστός πού παραμένει στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, μετέχει μέσω τῆς πίστεως στήν υἰοθεσία τοῦ Πνεύματος, μπορεῖ, ὅμως, νά μένη ἀνενέργητος καί ἀφώτιστος, λόγω τῆς ἀμέλειας καί τῆς ἀπιστίας, στερούμενος τό φῶς καί τήν ζωή τοῦ Ἰησοῦ. Ἔτσι, κάθε μέν πιστός εἶναι «μέλος Χριστοῦ καί πνεῦμα Χριστοῦ ἔχων· ἀνενέργητος δέ καί ἀκίνητος καί πρός μετουσίαν τῆς χάριτος ἀνεπίδεκτος».

Αὐτό τό χωρίο εἶναι καταπληκτικό καί ἐξηγεῖ θεολογικά τήν σχέση μας μέ τόν Χριστό στήν Ἐκκλησία. Σαφέστατα, λοιπόν, φαίνεται ἐδῶ ὅτι ἄν ἕνας Κληρικός δέν καθαιρεθῆ καί ἕνας λαϊκός δέν ἀφορισθῆ, ἀλλά ἀμαρτάνει, παραμένει στήν Ἐκκλησία, ἀλλά δέν εἶναι ζωντανό μέλος, ἐπειδή εἶναι ἀνεπίδεκτος στήν μετουσία τῆς θείας Χάριτος, ὡς νεκρός κατὰ πνεῦμα. Πάντως, ἡ παρουσία του στήν Ἐκκλησία δέν τήν μολύνει.

Τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς οἱ Μαθητές ἔγιναν μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τό ἴδιο καί ὅλοι ὅσοι πίστευσαν στόν Χριστό, βαπτίσθηκαν καί ἔλαβαν τό Ἅγιον Πνεῦμα. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ εἶναι τό κατ' ἐξοχήν μεγάλο μυστήριο. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «Μέγα ἐστί τό τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεός ἐφανερῶθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπίστευθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ» (Α΄ Τιμ. γ', 16).

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ὅπως περιγράφεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀλλά καί στίς Ἐπιστολές τῶν Ἀποστόλων ζοῦσαν στήν

Ἐκκλησία ἐνωμένοι μέ τόν Χριστό ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Διαβάζουμε αὐτά τά κείμενα καί ἐκπληττόμαστε γιά τόν τρόπο τῆς ζωῆς τους. Αὐτά τά ἴδια τά συναντᾶμε καί στά κείμενα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων τοῦ 2^{ου} καί 3^{ου} αἰῶνος, ὅπως καί στά πρῶτα Μαρτυρολόγια.

Ὅταν μερικοί Χριστιανοί θεολόγοι ἄρχισαν νά ἐπηρεάζονται ἀπό τήν φιλοσοφία καί ἐκκοσμικεύθηκαν, τότε ἡ Ἐκκλησία, διά τῶν Τοπικῶν καί Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐθέσπισε δόγματα καί κανόνες γιά νά διαφυλάξη τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν αἵρεση καί τά σχίσματα. Οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων προῆλθαν ἀπό τήν ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία, ὅπως τήν πρώτη περίοδο ζοῦσε χωρίς τήν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία ἀπαρτίσθηκε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, ἔτσι ζοῦσε καί χωρίς ἱερούς κανόνες, οἱ ὁποῖοι θεσπίσθηκαν ἀργότερα γιά νά διασφαλίσουν τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν μπορούμε νά παρακάμπτουμε τούς ἱερούς κανόνες, ἀλλά οὔτε καί νά τούς θέτουμε πάνω ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία ὡς τό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἐκείνη πού διά τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καί τῶν Πατέρων γράφει τήν Ἁγία Γραφή καί θεσπίζει τούς ἱερούς κανόνες, καί ἡ Ἐκκλησία, διά τῶν Πατέρων, ἐπιλύει τά προκύπτοντα κάθε φορά ζητήματα. Μπορεῖ, βέβαια, νά ὑπάρξουν κάποιες εἰσηγήσεις ἐπιστημόνων, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία ἐν Συνόδῳ ἀποφασίζει σχετικῶς.

Ἀκόμη καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διατύπωσαν διάφορες γνώμες σέ κείμενά τους, σχετικά μέ ἐπίκαιρα ποιμαντικά προβλήματα καί στήν συνέχεια πολλές ἀπό αὐτές τίς πατερικές ἀπόψεις ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος ἀποδέχθηκε μέ τόν 2^ο Κανόνα της (Ἀρχιμ. Γεώργιος Καψάνης).

Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ Πατέρες συσχεπτόμενοι κυρίως ἐν Συνόδῳ ἐρμηνεύουν θεοπνεύστως τούς ἱερούς κανόνες καί τούς προσαρμολοῦν σέ διάφορα σύγχρονα προβλήματα, χρησιμοποιώντας κατά περίπτωσιν τήν ἀκρίβεια ἢ τήν οἰκονομία, κατά τό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, σύμφωνα μέ τόν λόγο τοῦ Χριστοῦ: «Τό Σάββατον διά τόν ἄνθρωπον ἐγένετο, καί οὐχ ὁ ἄνθρωπος διά τό Σάββατον» (Μάρκ. 6', 27).

Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία ὡς τό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ εἶναι εὐρύτερη ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί φανερώνεται στήν Ἁγία Γραφή, εἶναι εὐρύτερη ἀπό τούς ἱερούς κανόνες καί φανερώνεται στους κανόνες, εἶναι εὐρύτερη ἀπό τά μυστήρια καί φανερώνεται στά μυστήρια. «Ἡ ἐμπειρία αὐτή τῆς

Ἐκκλησίας δέν ἔχει ἐξαντληθῆ οὔτε εἰς τήν Γραφήν, οὔτε εἰς τήν παράδοσιν, ἀντανακλᾶται μόνον εἰς αὐτάς» (π. Γεώργιος Φλωρόφσκι).

Ἔχουμε περιπτώσεις πού ἐκεῖνοι πού βασάνιζαν τούς μάρτυρες, πίστευσαν στόν Χριστό, ὁμολόγησαν τόν Χριστό καί μαρτύρησαν γι' Αὐτόν καί κατατάχθηκαν στό Ἁγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας, χωρίς νά βαπτισθοῦν, χωρίς νά χρισθοῦν καί χωρίς νά κοινωνήσουν τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, χωρίς νά καταταγοῦν στό Ἁγιολόγιο μέ ιδιαίτερη πράξη.

Προφανῶς, αὐτό γίνεται, γιατί αὐτή ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ, ὅπως ἐκφράζεται ἀπό τούς θεουμένους Ἁγίους καί ἐν Συνόδῳ εἶναι τό μέγα μυστήριον. Στήν Ἐκκλησία ὑπάρχουν πολλά Μυστήρια, ἀλλά αὐτή ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό μέγα Μυστήριον.

Κατά τόν ἅγιο Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη ἡ Ἱεραρχία εἶναι μιά εἰκόνα τῆς θεαρχικῆς ὠραιότητος, ἡ ὁποία τελεῖ «τά μυστήρια τῆς ἐλλάμψεως» μέ ἱερατικές τάξεις καί ἐπιστήμη, τά δέ «μυστήρια τῆς ἐλλάμψεως» εἶναι τά πραγματικά μυστήρια στήν Ἐκκλησία.

Ἀποδέχομαι ἀπόλυτα στούς ἱερούς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά δέν μπορῶ νά ἀγνοήσω ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι πάνω ἀπό αὐτούς, τούς ἐρμηνεύει σωστά καί ζῆ καί πολιτεύεται μέ τήν πλούσια Χάρη τοῦ Χριστοῦ καί ἐνεργεῖ δι' αὐτῶν. Ὅταν ὁμιλῶ γιά Ἐκκλησία δέν ἐννοῶ ἕναν ἀνθρώπινο θεσμό, ἀλλά τό Θεανθρώπινο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καί τήν ἀποκάλυψη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού φωτίζει καί ἐνεργεῖ διά τῶν θεουμένων καί θεοπνεύστων Ἁγίων, στόν συνοδικό θεσμό τῆς Ἐκκλησίας.

Σημειώνει ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιμ. Γεώργιος Καψάνης Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους, ἀναφερόμενος στούς ἱερούς Κανόνες: «Οἱ ἱ. Κανόνες δέν σώζουν ἀφ' ἑαυτῶν τόν πιστόν. Βοηθοῦν ὅμως αὐτόν νά μένη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ἐνότητι μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν, ὥστε νά ἔχη τήν δυνατότητα τῆς σωτηρίας». Ἐπισημαίνει ὅμως ὅτι «οἱ Κανόνες ὡς ὅρια, δέ ἐξαντλοῦν τό μέγα μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί χωρίς αὐτούς ἡ Ἐκκλησία δέν ἐκφράζεται ὡς κοινωνία ἀγάπης, ὡς θεόδοτος τάξις καί ἐνότης, ὡς ἀρμονικόν σῶμα Χριστοῦ» (Ἀρχιμ. Γεώργιος Καψάνης).

Ἐπομένως, σεβόμαστε τίς Τοπικές καί Οἰκουμενικές Συνόδους, ἀλλά σεβόμαστε ἀπολύτως τό μέγα μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στό ὁποῖο τελεσιουργεῖται τό μυστήριον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἀποστολική Παράδοση καὶ Ἀποστολική Διαδοχή, κατὰ τόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκι

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι, ὑπῆρξε ἕνας μεγάλος θεολόγος τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος, ὁ ὁποῖος ἔζησε στήν Ρωσία, τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική ὅπου συνάντησε ποικίλα χριστιανικά ρεύματα, τά ὁποῖα ἀντιμετώπισε κατὰ τό πλεῖστον μέ ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικό φρόνημα. Ἐπρεπε νά ἐκφράσῃ τήν ἀποψή του γιά αἰρετικούς καί σχισματικούς Χριστιανούς, γιά αἵρέσεις καί σχίσματα καί ὁ λόγος του διακρινόταν ἀπό μιά νηφαλιότητα, χωρίς νομικισμούς καί ἠθικισμούς.

Μεταξύ τῶν ἄλλων ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι ἐρμηνεύει τί εἶναι ἡ Πεντηκοστή μέσα στήν Ἐκκλησία, καί συνδέει τήν Πεντηκοστή μέ τήν Ἀποστολική Παράδοση καί τήν Ἀποστολική Διαδοχή.

Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκι, εἶναι μιά, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀποτελεῖ μιά ἐνότητα καί αὐτό σχετίζεται μέ τό ὅτι εἶναι Σῶμα Χριστοῦ καί συνδέεται μέ τήν Πεντηκοστή. Γράφει: «Ἡ Πεντηκοστή εἶναι τό πλήρωμα καί ἡ πηγὴ ὅλων τῶν μυστηρίων καί τῶν μυστηριακῶν πράξεων, ἡ μιά καί ἀνεξάντλητη πηγὴ ὅλης τῆς μυστηριακῆς καί πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τό νά ζῆ κανεὶς μέσα στήν Ἐκκλησία σημαίνει ὅτι συμμετέχει στήν Πεντηκοστή».

Ἡ Πεντηκοστή πού εἶναι ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας «διαιώνίζεται μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή, δηλαδή μέ τό ἀδιάσπαστο τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, μέ τό ὅποιο κάθε τμῆμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κάθε στιγμή ὀργανικά ἐνωμένο μέ τήν πρωταρχικὴ πηγὴ». Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Πεντηκοστή δέν μεταφέρεται καί βιώνεται ἀόρατα, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τήν Ἀποστολική Διαδοχή. Αὐτὴ ἡ «Ἀποστολική Διαδοχή δέν εἶναι ἀπλῶς ὁ κανονικός (καηοrical), τρόπον τινά, σκελετός τῆς ἐκκλησίας», ἀφοῦ «ἡ ἱεραρχία εἶναι πρωτίστως μιά χαρισματικὴ ἀρχή, δηλαδή μιά “ὑπηρεσία (ministry) τῶν μυστηρίων” ἢ μιά “θεία οἰκονομία”». Ἡ ἱεραρχία «εἶναι ἕνα ὄργανο τῆς Καθολικῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἐνότητα τῆς χάριτος. Εἶναι γιά τήν Ἐκκλησία ὅ,τι εἶναι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος γιά τό ἀνθρώπινο σῶμα».

Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι «τά ὄργανα τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς» καί αὐτοὶ ἔχουν εὐθύνη γιά τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, μέ τό νά τελοῦν τό Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καί τό Μυστήριον τῆς Χειροτονίας. «Ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καί ἡ Πεντηκοστή ἐνώνονται ἀχώριστα μεταξύ τους». Μέ αὐτὴν τήν προοπτικὴν κάθε Ἐπίσκοπος ἀποτελεῖ τήν ἐνότητα καί τό κέντρο τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας, γιὰτί κυρίως ὁ Ἐπίσκοπος μετέχει σέ

αυτήν τήν «καθολικότητα» τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Ἡ χειροτονία ενός Ἐπισκόπου γίνεται ἀπό δύο ἢ τρεῖς Ἐπισκόπους, πού δέν ἐνεργοῦν ἀτομικά, ἀλλά ὡς μέτοχοι αὐτῆς τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας, καί ἡ πραγματοποίηση ἢ ἐπέκταση τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς γίνεται στήν ἀδιάσπαστη καθολικότητα ὅλης τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι, «ἡ Ἀποστολική Διαδοχή ποτέ δέν μπορεῖ νά ἀποσπαστεῖ ἢ νά διαχωριστεῖ ἀπό τό ὀργανικό περιβάλλον τῆς ζωῆς τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, ἄν καί ἔχει τή δική της θεϊκή προέλευση», γι' αὐτό καί ἡ Ἀποστολική Διαδοχή «ποτέ δέν πρέπει νά θεωρεῖται ὡς μιᾶ ἀφηρημένη ἀπαρίθμηση διαδοχικῶν ἐπισκόπων», ἀλλά ὡς μετοχή στήν Χάρη καί τήν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας. «Ἡ Ἀποστολική Διαδοχή δέν ἐμφανίζει μιᾶ αὐτάρκη ἀλυσίδα ἢ σειρά Ἐπισκόπων. Εἶναι ἓνα ὄργανο καί ἓνα σύστημα τῆς μοναδικότητας (oneness) τῆς Ἐκκλησίας».

Ἔτσι, ἡ Ἀποστολική Διαδοχή δέν εἶναι ἀπλῶς μιᾶ σειρά χειροτονιῶν, ἀλλά συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τήν Ἀποστολική Παράδοση καί τήν Πεντηκοστή. Ἀναφερόμενος στούς ἱερούς κανόνες, θάσει τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, γράφει: «Κάθε παράβαση τῶν "κανόνων" ταυτόχρονα σημαίνει κάποια ἀπώλεια τῆς χάριτος, δηλαδή σημαίνει: ἀπομόνωση, ἀλλοτρίωση, ἀπόρριψη, παραμέληση τῶν μυστηρίων (mystical forgetfulness), στένεμα τῆς περί Ἐκκλησίας ἀντιλήψεως, καί μείωση τῆς ἀγάπης. Γιατί ἡ Ἀποστολική Διαδοχή καθιερώθηκε γιά χάρη τῆς ἐνότητας καί καθολικότητας (sobornost), καί δέν πρέπει ποτέ νά γίνει τό μέσο (vehicle) πού θά φέρνει τό χωρισμό (exclusiveness) καί τή διαίρεση».

Συνδέει τήν Ἀποστολική Διαδοχή μέ τήν Πεντηκοστή. Γράφει: «Ἡ Ἀποστολική Διαδοχή δέν πρέπει νά χωριστεῖ ἀπό τήν Ἀποστολική Παράδοση, καί στήν πράξη δέν μπορεῖ ποτέ νά χωριστεῖ». Καί αὐτή ἡ παράδοση δέν εἶναι μιᾶ παρελθοντολογία, καί ἓνα μουσεῖο τοῦ παρελθόντος, ἀλλά «ἡ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι, πρῶτα ἓνα ἀδιάσπαστο ρεῦμα πνευματικῆς ζωῆς πού ξεκινᾷ ἀπό τό Ὑπερῶο... Πιστότητα στήν Παράδοση, εἶναι ἐπίσης συμμετοχή στήν Πεντηκοστή καί ἡ Παράδοση σημαίνει ὀλοκλήρωση τῆς Πεντηκοστῆς... Παράδοση εἶναι ἡ ἐξουσία (power) νά διδάσκει κανείς, νά ὁμολογεῖ, νά δίνει μαρτυρία καί νά κηρύσσει (proclaim) στηριζόμενος στό βάθος τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία παραμένει πάντα ἡ ἴδια καί ἀναλλοίωτη (unchanged)».

Ἡ διδασκαλία καί ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας, πρωτίστως, προσφέρεται ἀπό τήν Ἱεραρχία πού ἐξασκεῖ τό ἔργο αὐτό «ὡς ὄργανο τῆς Ἐκκλησίας», τό ὁποῖο δεσμεύεται ἀπό τήν «συναίνεση τῆς ἐκκλησίας», «ὄχι τόσο καί πάλι ἀπό τήν ἀποψη τοῦ κανονικοῦ δικαίου ὅσο τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί μαρτυρίας». Ἔτσι, ὁ Ἐπίσκοπος διδάσκει τόν λαό καί δίνει τήν μαρτυρία τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας καί αὐτήν τήν ἐξουσία τήν λαμβάνει ἀπό τόν Χριστό καί ὄχι ἀπό τό ποίμνιό του.

Ἡ Πεντηκοστή εἶναι ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς ὅλης δομῆς της. Καί ὅσοι μένουν στήν Ἐκκλησία πρέπει νά μετέχουν τῆς ἐμπειρίας τῆς Πεντηκοστῆς . «Τό νόημα καί τό μεγαλεῖο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς βρίσκεται στήν ἀπόκτηση τοῦ Πνεύματος. Ἐρχόμαστε σέ κοινωνία μέ τό Πνεῦμα στά μυστήρια, καί πρέπει νά ἀγωνιζόμαστε νά πληρωθοῦμε Πνεύματος κατὰ τήν προσευχή καί τήν δράση. Αὐτό συνιστᾷ τό μυστήριο τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς. Ἄλλ' ἀκόμα καί σ' αὐτό θεωρεῖται ὅτι ἀνήκουμε στήν Ἐκκλησία καί εἴμαστε μέρος τῆς ἴδιας τῆς δομῆς της». Ὅταν διασπᾶται ἡ Ἀποστολική Παράδοση ἀπό τήν συνέχεια τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τότε δέν μπορεῖ νά διατηρηθῇ ἡ Ἀποστολική Διαδοχή.

Ἐπισημαίνει δέ ἀκόμη ὅτι τά μυστήρια δέν ἐξαρτῶνται ἀπό τήν πίστη ἐκείνων πού τά τελοῦν καί συμμετέχουν σέ αὐτά:

«Μιλώντας γενικά, ἡ ἀποτελεσματικότητα καί ἡ ἀληθινότητα τῶν μυστηρίων δέν ἐξαρτῶνται ἀπό τήν πίστη ἐκείνων πού συμμετέχουν σ' αὐτά. Γιατί τά μυστήρια τελοῦνται μέ τή δύναμη τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι ἀνθρώπου, καί ἡ ἀδυναμία καί ἀτέλεια ἐνός ἐπί μέρους ἱερέα ἀναπληρώνονται ἀπό τή μυστηριακή συμμετοχή στίς ἱεροτελεστεῖες του ὀλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας -τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὁποία τόν ἔχει ὀρίσει καί ἐξουσιοδοτήσῃ νά "ἱεουργεῖ τά Μυστήρια". Ἐν τούτοις, παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι πολύ δύσκολο νά ἀπομονώσῃ κανεῖς τελείως τήν ἀντικειμενικά χαρισματική στιγμή τῶν μυστηρίων. Παραδείγματος χάριν, πῶς μπορεῖ νά διατηρηθῇ ἡ Ἀποστολική Διαδοχή ὅταν ἡ Ἀποστολική Παράδοση ἔχει διασπαστεῖ μαζί μέ τήν συνέχεια τῆς πνευματικῆς ζωῆς; Ὅπωςδήποτε μιά παραφθορά τῆς πίστεως δέν μπορεῖ παρά νά ἀποδοθεῖ κατὰ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο στήν ἱεραρχία τέτοιων κοινοτήτων στίς ὁποῖες ἡ Ἀποστολική "παρακαταθήκη τῆς πίστεως" δέ διαφυλάχτηκε, καί ὅπου τό πλήρωμα τῆς Παραδόσεως ἔχει μειωθεῖ ἀπό διακοπές (κενά) μέσα στήν ἱστορική συνέχεια».

Στήν συνέχεια αναφέρεται στήν δυνατότητα συνέχισης τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς στίς ομάδες, ὅταν ἀποσχίζονται ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ὅταν ἐπιστρέφουν πάλι σέ αὐτήν.

«Ἀκόμα πιά ἀμφισβητούμενη εἶναι ἡ συνέχεια (continuity) τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς σέ σχισματικές ομάδες, ἰδιαίτερα ἂν αὐτή συνεχίστηκε ἢ καί "ἐπανα-φέρθηκε" ἀκριβῶς μέ τό σκοπό νά γίνει ὁ χωρισμός μόνιμος. Πῶς μπορεῖ ἡ ἱεραρχική ἀλυσίδα νά ἐξακολουθεῖ νά ὑφίσταται μέσα στή διαίρεση, ὅταν αὐτός ὁ λόγος ὑπάρξεώς της εἶναι ἡ ἐνότητα; Καί πῶς μποροῦν οἱ σχισματικοί ἱεράρχες νά ἐνεργοῦν ὑπέρ καί ἐξ ὀνόματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας; Κι' ὅμως ἡ Ἐκκλησιαστική ζωή στήν πράξη ἐπιβεβαιώνει τό γεγονός ὅτι αὐτό εἶναι δυνατό, καί ὅτι ἡ ζωή τῆς χάριτος στίς σχισματικές ομάδες δέν ἐξαφανίζεται καί δέν σταματᾶ, ὅπωςδήποτε καί, ἀσφαλῶς, ὄχι ἀμέσως. Ἐν τούτοις, δέν μποροῦμε νά θεωρήσουμε δυνατό τό ὅτι αὐτή θά μποροῦσε νά συνεχίζεται ἀμείωτη, γιά τό λόγο ἀκριβῶς ὅτι δέν μπορεῖ κανείς νά ἀπομονώσει τελείως (sharply) διάφορες ἀπόψεις τῆς ὀργανικῆς ὀλότητας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ ἀνθρώπινη καί ἱστορική ἀπομόνωση, ἀκόμα κι' ἂν δέν ὀδηγοῦν ὀλότελα στή διάσπαση τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς, πρέπει ὅπωςδήποτε νά τήν ἐξασθενίσουν μυστηριακά. Γιατί ἡ ἐνότητα μέσα στή χάρις μπορεῖ νά φανερωθεῖ μόνο μέσα στό "μυστήριο τῆς ἐλευθερίας", καί μόνο μέσω μιᾶς ἐπιστροφῆς στό πλήρωμα καί τήν κοινωνία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ κάθε ἀποσχισμένη ἱεραρχική ομάδα (body) νά ξαναπάρει τήν πλήρη μυστηριακή της σημασία. Ταυτόχρονα μ' αὐτή τήν ἐπιστροφή ὑπάρχει ἡ ἀποδοχή τῆς Ἀποστολικῆς "παρακαταθήκης τῆς πίστεως", σ' ὅλη τήν πληρότητά της».

Αὐτό σημαίνει ὅτι στίς σχισματικές καταστάσεις ἂν καί ἡ ζωή τῆς χάριτος δέν σταματᾶ ἀμέσως, ὅμως ἐξασθενίζεται ἡ Ἀποστολική Διαδοχή καί φανερώνεται μέ τήν ἐπιστροφή στό πλήρωμα καί τήν κοινωνία τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

«Ὅπωςδήποτε μιᾶ παραφθορά τῆς πίστεως δέν μπορεῖ παρά νά ἀποδοθεῖ κατά τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο στήν ἱεραρχία τέτοιων κοινοτήτων στίς ὁποῖες ἡ ἀποστολική παρακαταθήκη τῆς πίστεως δέ διαφυλάχθηκε, καί ὅπου τό πλήρωμα τῆς παραδόσεως ἔχει μειωθεῖ ἀπό διακοπές (κενά) μέσα στήν ἱστορική συνέχεια».

Τό συμπέρασμα τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκι εἶναι ὅτι «ἡ Ἀποστολική Διαδοχή ἐνισχύεται μόνο μέ τήν πιστότητα στήν Ἀποστολική Παράδοση καί μέ τήν τήρηση (fulfilment) τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως.

Στό αδιαχώριστο τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς καί τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως βρίσκειται ἡ πληρότητα (fulness) τῆς Πεντηκοστῆς».

Αὐτό σημαίνει ὅτι συνδέονται στενά μεταξύ τους ἡ Πεντηκοστή, ἡ Ἀποστολική Παράδοση καί ἡ Ἀποστολική Διαδοχή, πού ἐνεργοῦνται μέσα στήν Ἐκκλησία καί τήν καθολικότητά της, πού εἶναι τό μέγα μυστήριο, καί μέσα στά πλαίσια αὐτά ἐξασκεῖ τό ἔργο του ὁ Ἐπίσκοπος καί δίνει τήν μαρτυρία-ὁμολογία τῆς πίστεως.

Ὁ σύνδεσμος αὐτός προϋποθέτει Ἐπισκόπους πού μετέχουν τῆς θεοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ μυστηρίου τῆς Πεντηκοστῆς, ἔχουν τήν Ἀποστολική Παράδοση καί τήν Ἀποστολική Διαδοχή, εἶναι μέλη τῆς Ἱεραρχίας τῶν Ἐκκλησιῶν τους, ἐκφράζονται συνοδικά, ὅποτε εἶναι οἱ ἀληθινοί ποιμένες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πού ὀρθοτομοῦν τόν λόγο τῆς ἀληθείας.

3. Ἀποστολική Παράδοση καί Ἀποστολική Διαδοχή, κατά τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη

Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἓνας μέγας δογματικός θεολόγος τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος, μαθητής τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκι κατά τήν φοιτητική του ζωή, καί στήν συνέχεια συνάδελφος του καί φίλος του, εἶδε τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας καί ὅσα γίνονται σέ αὐτήν μέσα ἀπό τήν ζωή, τήν ἐμπειρία καί τήν διδασκαλία τῶν θεουμένων ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνέλυσε μέ καθαρό τρόπο τίς ἀπόψεις τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκι, πού εἶδαμε προηγουμένως.

Γιά νά δοῦμε τήν σκέψη του καί νά τήν κατανοήσουμε, πρέπει νά διευκρινισθῇ ὅτι στήν ἀρχαία Ἐκκλησία γίνεται συνεχῶς λόγος γιά τήν «Παρακαταθήκη τῆς πίστεως», γιά τήν «Ἀποστολική Παράδοση», γιά τήν «Ἀποστολική ζωή». Μπορεῖ κανεῖς νά ἐντοπίση πολλά τέτοια χωρία στίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. «Τέκνον Τιμόθεε τήν παρακαταθήκην φύλαξον» (Α΄ Τιμ. στ΄, 20), «τήν καλήν παρακαταθήκην...» (Β΄ Τιμ. α΄, 14), «κρατεῖτε τάς παραδόσεις ἅς ἐδιδάχθητε...» (Β΄ Θεσ. β΄, 15).

Ἔτσι, Ἀποστολική Παράδοση εἶναι ἡ ζωή τήν ὁποία παρέλαβαν οἱ Ἀπόστολοι ἀπό τόν Χριστό ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, κυρίως τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅταν ἔφθασαν στήν θεοπτία, καί αὐτήν ἐδίδασκαν στούς Χριστιανούς καί τήν μετέδιδαν μέ τόν λόγο καί τά μυστήρια πού τελοῦσαν.

Όταν, όμως, ανέκυψαν διάφοροι αίρετικοί, όπως οί γνωστικοί Χριστιανοί, οί όποιοι προφασίζονταν ότι παρέλαβαν από τόν Χριστό μιά άλλη γνώση, πέραν αὐτῆς πού κατέγραψαν οί Ἀπόστολοι, καί οὐσιαστικά ἀνεμείγνυαν τήν Ἀποκάλυψη μέ τήν φιλοσοφία καί τόν ἀνατολικό τρόπο σκέψεως, τότε οί Ἀποστολικοί Πατέρες ἔκαναν λόγο γιά «Ἀποστολική Διαδοχή». Τό ἔργο αὐτό τό ἔκανε κυρίως ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Ἐπίσκοπος Λυῶνος, πού ἀποδείκνυε ὅτι ἡ Ἀποστολική Παράδοση μεταδίδεται μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή, καί ἐκτός αὐτῆς τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς δέν ὑφίσταται ὀρθή Ἀποστολική Παράδοση.

Τήν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Ἐπίσκοπος Λουγδούνου (Λυῶνος) ἀποδείχθηκε ὁ θεολόγος τῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία παράδοση εἶναι ἄγραφη καί γραπτή. Καί ἐρωτᾷ: «Καί ἐάν δέν εἶχον ἀφήσει οί ἀπόστολοι οἰανδήποτε Γραφήν, θά ἔπρεπε τότε νά ἀρνηθῶμεν τήν παράδοσιν ἣν παρέδωσαν εἰς ὅσους ἐνεπιστεύθησαν τήν Ἐκκλησίαν;».

Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος γράφει ὅτι ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε τό κήρυγμα, τήν πίστη καί τά φυλάσσει ἐπιμελῶς «ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα», «καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη». «Καί ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχῆν καί τήν αὐτήν ἔχουσα καρδίαν, καί συμφώνως ταῦτα κηρύσσει καί διδάσκει καί παραδίδωσιν, ὡς ἐν στόμα κεκτημένη». Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, κατέχει ὅλη τήν ἀλήθεια, πού παραδόθηκε στους Ἀποστόλους τήν Πεντηκοστή, ἔχοντας τήν ἴδια καρδιά καί τήν κηρύσσει, τήν διδάσκει καί τήν παραδίδει μέ ἕνα στόμα. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία κατέχει τήν ἀλήθεια.

Οἱ Χριστιανικές κοινότητες, κατά τόν ἅγιο Εἰρηναῖο, πού εἶναι διασκορπισμένες σέ ὅλη τήν οἰκουμένη μέ τά μέλη τους συγκροτοῦν τήν Ἐκκλησία, ἔχοντας, ὅμως, τήν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καί τό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πού ὑπάρχει σέ αὐτήν. Αὐτή ἡ ἀλήθεια παραδίδεται μέ τό ἐπισκοπικό χάρισμα, μέ τήν διαδοχή τῶν Ἐπισκόπων, κατά τήν εὐδοκία τοῦ Πατρός. Ἔτσι, ἡ Ἀποστολική Παράδοση καί ζωή πού ὑπάρχει στήν Ἐκκλησία μεταδίδεται μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή. Συνδέει στενά τήν Ὀρθόδοξη πίστη μέ τήν Ἐκκλησία καί τήν θεία Εὐχαριστία.

Μάλιστα, ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος συνέταξε ἐπισκοπικούς καταλόγους γιά τίς Ἐκκλησίες Σμύρνης, Ἐφέσου καί Ρώμης, πού εἶχε γνωρίσει, γιά νά συνδέσει καθαρά τήν Ἀποστολική Παράδοση-ἀλήθεια μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή καί ἔτσι νά ἀντιμετωπίσει τήν αἵρεση τοῦ γνωστικισμοῦ, ὁ ὁποῖος πρέσβευε ὅτι εἶχε κληρονομήσει μιά ἄλλη παράδοση, διαφορετική ἀπό τήν παράδοση τῶν Ἀποστόλων.

Ἀπόδειξη ὅτι συνδέεται ἡ Ἀποστολική Παράδοση-ἀλήθεια μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή τῶν Ἐπισκόπων, σύμφωνα μέ τήν διδασκαλία τοῦ ἀγίου Εἰρηναίου, φαίνεται στό ἀπολυτικό πού φάλλεται στίς μνημες τῶν ἀγίων Ἐπισκόπων.

«Καί τρόπων μέτοχος καί θρόνων διάδοχος τῶν Ἀποστόλων γενόμενος τήν πρᾶξιν εὔρες θεόπνευστε εἰς θεωρίας ἐπίβασιν, διά τοῦτο τόν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομῶν καί τῆ πίστει ἐνήθλησας μέχρις αἵματος ἱερομάρτυς ...».

Στό τροπάριο αὐτό πού φάλλεται γιά τούς ἀγίους Πατέρας, ἀγίους Ἐπισκόπους, φαίνεται ὅτι προηγεῖται τό νά εἶναι κανεῖς μέτοχος τοῦ τρόπου τῶν Ἀποστόλων καί ἀκολουθεῖ τό νά εἶναι διάδοχος τῶν θρόνων τῶν Ἀποστόλων. Αὐτό συνδέεται μέ τήν πράξη καί τήν θεωρία. Πράξη εἶναι ἡ κάθαρση τῆς καρδιάς καί θεωρία εἶναι ὁ φωτισμός τοῦ νοῦ καί ἡ θέωση. Τότε ὁ Ἐπίσκοπος ὀρθοτομεῖ τόν λόγο τῆς ἀληθείας καί δίνει τήν μαρτυρία καί διά τοῦ αἵματός του. Ἄν δέν ἔφθασε στήν θεοπτία, ἀκολουθεῖ τούς θεόπτες.

Αὐτή ἡ πράξη τῆς Ἐκκλησίας ἀποδίδεται μέ τήν τάξη τῆς χειροτονίας τοῦ Ἐπισκόπου. Ὁ Ἐπίσκοπος ἀφοῦ πρῶτα ψηφισθῆ, κατόπιν δοκιμασίας ἐάν ἔχη καλῶς περί τήν πίστη, στήν συνέχεια κατά τήν ἀκολουθία τῆς χειροτονίας του πρῶτα δίνει τήν ὁμολογία ὅτι θά τηρῆ τίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν Συνόδων καί ἔπειτα ἀκολουθεῖ ἡ χειρονομία του σέ Ἐπίσκοπο. Ἔτσι, συνδέεται ἀναπόσπαστα ἡ Ἀποστολική Παράδοση-Πεντηκοστή μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή τῆς Ἀρχιερωσύνης.

Αὐτόν τόν σύνδεσμο μεταξύ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως καί τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς ἐξέφραζε ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης. Ἔλεγε γιά τήν «παρακαταθήκη τῆς πίστεως».

«Ἡ Παρακαταθήκη εἶναι ἡ ἔκφανση τῆς ἀκτίστου Χάριτος καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί τῆς ὑποστατικῆς ἐν Χριστῷ ἐνώσεως θείας καί ἀνθρωπίνης φύσεως, πού εἶναι ἔργο τῆς ἀλαθήτου ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού φωτίζει τούς Προφῆτες, Ἀποστόλους καί ἀγίους στήν καθοδήγηση τῶν πιστῶν στήν τήρηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί τῆς μεθέξεως τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ».

Στήν οὐσία ἡ Παρακαταθήκη εἶναι τό μυστήριο τῆς πίστεως πού ἀποκαλύπτεται στους ἀγίους καί παραδίδεται ἀπό αὐτούς στά πνευματικά τους παιδιά.

«Ἡ Παρακαταθήκη τῆς Παραδόσεως ὑπάρχει πρό τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου, φανερώνεται στοὺς Προφῆτες στὴν Παλαιά Διαθήκη, ὀλοκληρώνεται διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου καὶ ἐνεργεῖ τὴν κάθαρση, τὸν φωτισμό καὶ τὴν θέωση τῶν πιστῶν στὴν Ἐκκλησία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Παρακαταθήκη τῆς πίστεως, ἤτοι ἡ Ἱερά Παράδοση, δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἀλλὰ ἐμπεριέχεται σὲ αὐτήν. Ἐνῶ δὲν εἶναι διάφορη ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἡ ἴδια, διότι ἡ Παρακαταθήκη-Παράδοση ταυτίζεται μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἐπίσης, ἡ Παρακαταθήκη τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως ὑπάρχει στὴν Ἁγία Γραφή, ὅταν ἀναγινώσκεται καὶ ἐρμηνεύεται στὴν Ἐκκλησία».

Ἔτσι, ἡ Παρακαταθήκη τῆς πίστεως-Ἱερά Παράδοση εἶναι εὐρύτερη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ βιώνεται μέσα στὴν Ἐκκλησία. Πρόκειται γιὰ τὴν δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

«Ἡ Παρακαταθήκη τῆς πίστεως εἶναι τὸ κέντρο καὶ ἡ μορφοποιὸς δύναμη τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως πού προϋποθέτει δοτῆρα πού εἶναι ὁ Τριαδικὸς Θεός, δωρεὰ τῆς μεθέξεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀσάρκου Λόγου στὴν Παλαιά Διαθήκη καὶ τοῦ σεσαρκωμένου Λόγου στὴν Καινὴ Διαθήκη, καὶ δέκτες, φύλακες καὶ μεταδότες τῆς θείας δωρεᾶς πού εἶναι ὁ Προφήτης, ὁ Ἀπόστολος καὶ ὁ ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας».

Ἡ Ἱερά Παράδοση-Παρακαταθήκη πού εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ ἀσάρκου καὶ σεσαρκωμένου Λόγου βρίσκεται στὴν Ἐκκλησία, ἀποθησαυρίζεται ἐν μέρει στὴν Ἁγία Γραφή καὶ ἐμπεριέχεται σὲ ὅλη τὴν λυτρωτικὴ καὶ συνοδικὴ λειτουργία τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν Ἱεραρχία. Ἐρμηνεύεται ἀπὸ τοὺς ἁγίους, ἀλλὰ συγχρόνως παραμένει μυστήριον.

Ἡ Ἱερά Παράδοση «παραμένει μυστήριον, διότι ἡ θεία δόξα ὅπως καὶ ἡ μέθεξι αὐτῆς, ὑπερβαίνει καὶ τὴν νόηση καὶ τὴν αἴσθησι, ἂν καὶ ὀλόκληρος ὁ ἄνθρωπος δοξάζεται-θεοῦται ἐν Θεῷ».

Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ Παρακαταθήκη τὴν ὁποία παραδίδει ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς Ἱεραρχίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, «κατὰ τὴν θεία Εὐχαριστία στοὺς Ἐπισκόπους καὶ τοὺς Πρεσβυτέρους κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς χειροτονίας τους, ὥστε διὰ τῶν Ἐπισκόπων καὶ Πρεσβυτέρων νὰ φυλαχθῆ καὶ μεταδοθῆ πρὸς ἁγιασμό καὶ θέωση τῶν πιστῶν. Ὅμως, Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς φυλάττει, μεταδίδει καὶ παραδίδει τὴν Παρακαταθήκη, δηλαδὴ τὸν Ἐαυτὸ Του, μὲ τοὺς φίλους Του». Ὅποιος ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία «παύει νὰ εἶναι φορεὺς τῆς Παρακαταθήκης».

Κατά τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη «Ἀποστολική Παράδοση» εἶναι ἡ ἐμπειρία τῆς Πεντηκοστῆς, ὅποτε ὁ φορέυς τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως γνωρίζει τόν τρόπο νά ὀδηγή τόν ἄνθρωπο στό μυστήριο τῆς Πεντηκοστῆς.

«Τί εἶναι ἡ Ἀποστολική Παράδοση; Διότι οἱ ἀρχαῖοι μιλοῦσαν γιά Ἀποστολική Παράδοση, ὄχι γιά Ἀποστολική Διαδοχή. Ἀποστολική Παράδοση εἶναι ἡ παράδοση τῆς διαγνώσεως καί τῆς θεραπείας καί οἱ κληρικοί ὑπῆρχαν γι' αὐτόν τόν σκοπό. Ἐκαναν σωστή διάγνωση καί σωστή θεραπεία. Τίποτε ἄλλο. Δέν ὑπάρχει κανένας ἄλλος σκοπός».

Στήν συνέχεια Ἀποστολική Διαδοχή εἶναι ἡ μετάδοση τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως. Λέγει ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης:

«Ἀποστολική Διαδοχή, σέ μᾶς, τί σημαίνει; Σημαίνει ὄχι χειροτονία τῶν Ἐπισκόπων μόνο, ἀλλά σημαίνει ὁ σκοπός γιά τόν ὁποῖον ὁ Ἐπίσκοπος χειροτονεῖται. Δέν εἶναι τό ἴδιο πράγμα. Ἐμεῖς ταυτίζουμε τώρα τήν Ἀποστολική Διαδοχή μέ τήν χειροτονία τοῦ Ἐπισκόπου. Δέν εἶναι μαγεία ἢ χειροτονία τοῦ Ἐπισκόπου. Ὁ Ἐπίσκοπος χειροτονεῖται γιά κάποιο σκοπό. Ποιός εἶναι ὁ σκοπός αὐτός; Τῆς διάγνωσης καί θεραπείας. Ὁ γιατρός, γιατί γίνεται γιατρός; Τόν χειροτονοῦμε κάποιον γιατρό· γιατί τόν χειροτονοῦμε γιατρό; Διότι ἔχει γίνει γιατρός· ἔχει γίνει γιατρός, γι' αὐτό τόν χειροτονοῦμε γιατρό».

Ὅλα αὐτά εἶναι ἀπαραίτητα γιά νά κατανοηθοῦν τά ἐπόμενα.

4. Ἐκκλησιαστικές συνέπειες

Ἀπό ὅλα τά ἀνωτέρω ἐξάγονται μερικές συνέπειες.

Πρώτη. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό μέγα μυστήριο, τό μυστήριο τῶν μυστηρίων. Ὅσοι διά τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Χρίσματος γίνονται μέλη τῆς, πρέπει νά ζοῦν ἐν Χριστῷ καί νά συμμετέχουν στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἄν δέν ζοῦν ὅπως θέλει ὁ Χριστός, παραμένουν μέν στήν Ἐκκλησία, ἀλλά εἶναι ἄζωοι καί ἀναισθητοί, ὡς ξερά κλαδιά στό δένδρο.

Οἱ Ἐπίσκοποι ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή, εἶναι ὄργανα τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς καί δέν ἐνεργοῦν ἀτομικά, ἀλλά ὡς μέτοχοι τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή ἀνήκουν σέ μιά Ἐκκλησία μέ τόν Πρῶτο καί διώνουν τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἀποστολική Διαδοχή δέν εἶναι μόνον μιά σειρά χειροτονιῶν, ἀλλά συνδέεται στενά μέ τήν

Ἀποστολική Παράδοση καί τήν Πεντηκοστή, πού βιώνονται μέσα στήν Ἐκκλησία.

Δεύτερη. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτός τήν ἀγίασε καί τήν ζωοποιεῖ μέ τό Ἅγιον Πνεῦμα. Ἡ ἀγιότητα τῆς Ἐκκλησίας δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τά μέλη της, ἀλλά ἀπό τήν ἀγιότητα τοῦ Χριστοῦ. Καί ἡ ἀναξιοσύνη τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, Κληρικῶν καί λαϊκῶν, δέν μολύνει τήν Ἐκκλησία. Ὅταν κοινωνοῦμε ἀναξίως τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, δέν μολύνεται ὁ Χριστός, ἀλλά ἐμεῖς κατακρινόμαστε.

Ἐπομένως, ἐάν ἡ Ἐκκλησία δέχεται κατ' οἰκονομία κάποιον ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας μέ Χρίσμα, χωρίς Βάπτισμα, ὅπως ἀποφάσισε ἡ Ὁρθόδοξη Σύνοδος τοῦ 1484, ἡ ὁποία ἀποκήρυξε καί τήν Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας τοῦ 1439/40, δέν σημαίνει ὅτι μολύνεται ἡ Ἐκκλησία. Καί ὁ πρόμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας ἅγιος Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός δέχεται τούς αἰρετικούς μέ Χρίσμα. Ἐγραφε: «Χρίομεν τούς ἐξ αὐτῶν (Λατίνων) ἡμῖν προσιώντας ... ὡς αἰρετικούς ὄντας». Δέν σημαίνει ὅτι ἡ εἰσδοχή τῶν αἰρετικῶν στήν Ἐκκλησία μέ Χρίσμα, χωρίς Βάπτισμα, κατὰ τήν γνώμη τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, εἶναι μόλυνση τῆς Ἐκκλησίας. Καί ἐάν ἡ Ἐκκλησία δεχθῆ κάποιον σχισματικό «Κληρικό» μέ χειροθεσία ἢ μέ ἄλλον τρόπον, δέν σημαίνει ὅτι μολύνεται ἡ ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό εἶναι μιά ἐκκλησιολογική βλασφημία καί συνιστᾶ τήν ἀρχαία αἵρεση τῶν «καθαρῶν».

Σέ μιά τέτοια περίπτωση ὑπέχουν εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι οἰκονομοῦν τά πράγματα πέραν τῆς οἰκονομίας καί θά δώσουν λόγο στόν Θεό, ἀλλά δέν μολύνεται ἡ ἴδια ἡ ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ καί ἡ Ἐκκλησία, πού εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ὡς ζωντανός ὀργανισμός κρατᾶ καί τά ἄρρωστα μέλη της πρὸς καιρόν, καί θά τά ἀποβάλῃ τελικά μέ τόν τρόπο πού ἐκείνη γνωρίζει. Αὐτό γίνεται καί μέ τούς ἀνάξιους Κληρικούς πού ἔλαβαν μέ κανονικό τρόπο τήν ἱερωσύνη ἢ τήν ἀρχιερωσύνη. Στήν περίπτωση αὐτή δέν μολύνεται ἡ ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι ἕνα ἀνθρώπινο σωματεῖο, ἀλλά ὁ Θεανθρώπινος Ὄργανισμός.

Ὁ Μέγας Βασίλειος στήν εὐχή τῆς θείας Λειτουργίας πού συνέταξε γράφει: «Σύ ἐκάνωσον ἡμᾶς τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος εἰς τήν διακονίαν ταύτην ἵνα ἀκατακρίτως στάντες ἐνώπιον τῆς ἀγίας δόξης σου, προσάγωμέν σοι θυσίαν αἰνέσως· σύ γάρ εἶ ὁ ἐνεργῶν τά πάντα ἐν πᾶσι». Καί στήν εὐχή τῆς ἀναφορᾶς γράφει: «Διά τοῦτο, Δέσποτα

πανάγιε, καί ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοί καί ἀνάξιοι δοῦλοι σου, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διά τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν (οὐ γάρ ἐποιήσαμεν τι ἀγαθόν ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλά διά τὰ ἐλέη σου καί τούς οἰκτιρισμούς σου οὓς ἐξέχεεας πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς θαρροῦντες προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ».

Τρίτη. Ἡ Ἀποστολική Παράδοση εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἡ «παρακαταθήκη τῆς πίστεως» πού φυλάσσεται μέσα στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο, καί «κοινωνία θεώσεως», κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ. Μέσα στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία φυλάσσει τήν ἀλήθεια οἱ πιστοί ὁδηγοῦνται πρὸς τήν Πεντηκοστή μέ τήν «πρακτική φιλοσοφία» ἢ κάθαρση, τήν «φυσική θεωρία» ἢ φωτισμό καί τήν «μυστική θεολογία» ἢ θέωση-θεοπτία, κατά τόν μέγα διδάσκαλο καί Πατέρα ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή.

Τετάρτη. Τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, τό ὁποῖον ὑπάρχει μέσα στήν Ἐκκλησία χειροτονεῖ τόν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος ἔχει ἢ ἀποδέχεται τήν Ἀποστολική Παράδοση γιά νά καθοδηγή τούς Χριστιανούς πρὸς τήν μέθεξη αὐτῆς τῆς καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεοποιῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἐξηγεῖται τό χωρίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ὅτι ἐξέλεξαν οἱ Ἀπόστολοι τούς διακόνους, πού ἦταν πλήρεις Πνεύματος Ἁγίου. Ἐπομένως, ἐνώνεται στενά ἡ Ἀποστολική Παράδοση μέ τήν Ἀποστολική Διαδοχή.

Ὅταν κάποιος Κληρικός δημοσίως ἀποκηρύσσει τήν Ἀποστολική Παράδοση ἢ πίπτει σέ κανονικά ἁμαρτήματα, τότε ἡ Ἐκκλησία πού εἶναι φορέας τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως τόν ἀντιμετωπίζει κατάλληλα γιά τήν θεραπεία του καί τήν προφύλαξη τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἡ Ἐκκλησία συνοδικῶς, μέ τὰ ὄργανά της, ἐπιβάλλει κανονικές ποινές, ἤτοι τήν ἀκοινωνησία, τήν καθαίρεση, καί τελικά τόν ἀφορισμό, καί ὅταν πρόκειται γιά Ἐκκλησιαστική Κοινότητα διαγράφεται ἀπό τὰ Δίπτυχα. Στίς περιπτώσεις αὐτές ἡ Ἐκκλησία, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καθιστᾶ ἀνενεργό τό χάρισμα τῆς Ἱερωσύνης, δέν μποροῦν οἱ ἀναφερόμενοι νά τελοῦν μυστήρια, καί ἐάν ἐξακολουθοῦν νά τελοῦν μυστήρια, αὐτά εἶναι ἀνυπόστατα καί ὁ ἴδιος εὐθύνεται, ἀλλά καί οἱ ἄλλοι πού τόν ἀκολουθοῦν. Τότε δέν μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ἡ Ἀποστολική Διαδοχή.

Πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι, ὅπως ἐρμηνεύει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ἄλλο εἶναι τό «καθαιρέσθω», τό «ἀφοριζέσθω» καί «τό ἀνάθεμα ἔστω», πού ἐπιτάσσουν οἱ ἱεροὶ Κανόνες, καί τίθεται σέ τρίτο

πρόσωπο, και όσοι υποπίπτουν σέ αυτά εἶναι υπόδικοι, ἔως ὅτου κατηγορηθοῦν και δικαστοῦν τελικά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, και ἄλλο εἶναι ὅταν ἡ Σύνοδος ἐνεργήσῃ ἐμπράκτως τήν καθαίρεση τῶν Ἱερέων, τόν ἀφορισμό και τόν ἀναθεματισμό τῶν λαϊκῶν και ὁ κανόνας τίθεται σέ δεύτερο πρόσωπο, πού πρέπει νά γίνεται ἀποδεκτό ἀπό ὅλους.

Πέμπτη. Ὅταν μιὰ Τοπική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶναι συνδεδεμένη μέ ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, κρατᾶ τήν πίστη και τήν ὁμολογεῖ, ἀλλά χειροτονεῖ κάποιον πού ὁμολογεῖ μέν τήν πίστη ἐξωτερικά, ἀλλά ἐσωτερικά τήν ἀρνεῖται ἢ ἔχει κωλυτικά τῆς Ἱερωσύνης, τότε ἰσχύει ὁ λόγος τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι ὁ Θεός δέν χειροτονεῖ ὅλους, ἀλλά ἐνεργεῖ μέσα ἀπό ὅλους.

Σέ μιὰ ὁμιλία του ἐπαινεῖ τόν Ἱερέα και τόν θεωρεῖ ἄγγελο Κυρίου και λέγει ὅτι ἐκεῖνος πού καταφρονεῖ τόν Ἱερέα, δέν καταφρονεῖ τόν ἴδιο, ἀλλά τόν Θεό ὁ ὁποῖος τόν χειροτόνησε. Καί ἐάν, ὅπως λένε μερικοί, δέν τόν χειροτόνησε ὁ Θεός, τότε οἱ Χριστιανοί δέν μετέχουν τοῦ βαπτίσματος, οὔτε τῶν μυστηρίων οὔτε ἀπολαμβάνουν τῶν εὐλογιῶν, και ἐπομένως δέν εἶναι κανεῖς Χριστιανός. Καί στήν συνέχεια, ἀπαντώντας σέ ἐρώτηση: «πάντας ὁ Θεός χειροτονεῖ, και τούς ἀναξίους;», λέγει: «Πάντας μέν ὁ Θεός οὐ χειροτονεῖ, διά πάντων δέ αὐτός ἐνεργεῖ, ἢ και αὐτοί εἶεν ἀνάξιοι, διά τό σωθῆναι τόν λαόν».

Ἔτσι, ἕνας Ἐπίσκοπος πού δέν ἔχει Ἀποστολική Παράδοση, οὔτε ζῆ σύμφωνα μέ τήν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά δέν ἔχει καθαιρεθῆ ἀπό τήν Ἐκκλησία στήν ὁποία ἀνήκει, τότε τελεῖ κανονικά τά μυστήρια, ἀφοῦ ὁ Θεός ἐνεργεῖ δι' αὐτοῦ, ἐπειδή ὁ Χριστός εἶναι «ὁ προσφέρων και προσφερόμενος και προσδεχόμενος και διαδιδόμενος», ἀλλά ὁ ἴδιος δέν σώζεται.

Κατά τόν ἱερό Νικόλαο Καβάσιλα ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ κατά διττό τρόπο. Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ἐνεργεῖ ἡ θεία Χάρη στήν θεία Λειτουργία διά τοῦ Ἱερέως και ἀγιάζονται ὁ ἄρτος και ὁ οἶνος και γίνονται Σῶμα και Αἷμα Χριστοῦ, και ὁ δεύτερος ὅτι ἡ ἴδια Χάρη ἀγιάζει τόν Ἱερέα διά τῆς μεταλήψεως τῶν Τιμίων Δώρων ἢ τόν κατακρίνει.

Ἔτσι, παραμένει τότε ἡ Ἀποστολική Διαδοχή, ἀλλά ὅταν ὁ Ἱερεύς καθαιρεθῆ ἢ ἀφορισθῆ τότε καθίσταται ἀνενεργό τό χάρισμα τῆς Ἱερωσύνης και ἡ Ἀποστολική Διαδοχή.

Ἑκτη. Ὑπάρχουν Ἐπίσκοποι πού ἔχουν τήν Ἀποστολική Διαδοχή, ἡ ὁποία εἶναι ἡ σειρά χειροτονιῶν, ἀλλά δέν ἔχουν τήν Ἀποστολική

Παράδοση καί ζωή καί ὁ Θεός ἐνεργεῖ δι' αὐτῶν, ἐάν δέν ἔχουν καθαιρεθῆ. Καί ὑπάρχουν ἄγιοι πού ἔχουν τήν Ἀποστολική Παράδοση καί ζωή, χωρίς νά διαθέτουν τήν Ἀποστολική Διαδοχή, ὅπως εἶναι οἱ εὐλογημένοι Μοναχοί, πού δέν ἔχουν χειροτονηθῆ. Καί ὑπάρχουν ψευδεπίσκοποι πού δέν ἔχουν οὔτε Ἀποστολική Παράδοση οὔτε Ἀποστολική Διαδοχή, ἐπειδή δέν ἔχουν χειροτονηθῆ μέ κανονικό τρόπο. Ἐπίσης ὑπάρχουν Ἐπίσκοποι πού ἔχουν καί Ἀποστολική Παράδοση καί Ἀποστολική Διαδοχή. Ὅσοι ἀνήκουν στήν τελευταία κατηγορία εἶναι τό «κλειδί» ἐπιλύσεως τῶν διαφόρων θεμάτων.

Ἐβδόμη. Ὅταν ἀπό μιά Χριστιανική Κοινότητα χάνεται ἡ Ἀποστολική Παράδοση ὡς μέθεξη τῆς ἀλήθειας καί βίωση τῆς Πεντηκοστῆς, τότε δέν εἶναι ἐνεργῆς ἡ Ἀποστολική Διαδοχή, διότι ἡ Ἀποστολική Διαδοχή προϋποθέτει τήν Ἀποστολική Παράδοση, τήν ἀλήθεια τῆς πίστεως, εἴτε ὡς μέθεξη τῆς Πεντηκοστῆς εἴτε ὡς ἀποδοχή καί ὁμολογία τῆς διδασκαλίας τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Πατέρων, ὅπως ἐκφράσθηκε στίς Οἰκουμενικές Συνόδους.

Ὅταν κάποιος αἰρετικός ἢ σχισματικός ἐπανέρχεται στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τότε ἡ Ἐκκλησία συνοδικῶς ἀποφασίζει γιά τόν τρόπο τῆς εἰσδοχῆς του, βάσει τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, ἡ ὁποία ἐκφράσθηκε στίς Οἰκουμενικές καί Τοπικές Συνόδους. Ἡ Ἐκκλησία σέ ὅλες τίς περιπτώσεις ἐκφράζεται συνοδικῶς καί ὄχι ἀτομικῶς οὔτε ἀνθρωποκεντρικῶς. Καί οἱ ἱεροί Κανόνες δέν ἐρμηνεύονται νομικιστικά, ἀλλά ἐκκλησιαστικά, κατὰ πνεῦμα. Γι' αὐτό δέν ἔχουμε Πάπα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅπως δήλωσε ἐπανειλημμένως ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος, ἀλλά οὔτε ἔχουμε καί «Πάπες», Κληρικούς, μοναχοὺς καί λαϊκοὺς, πού ἐνεργοῦν ἀτομικά καί ὄχι συνοδικά. Ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ συνοδικά, τό πολίτευμά της εἶναι «συνοδικόν ἱεραρχικῶς» καί «ἱεραρχικόν συνοδικῶς». Καί αὐτό κρίνεται ἀπό τήν πιστότητα στήν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁγδῶη. Ὅσοι κατὰ τρόπον ἀνορθόδοξο καί ἀντιεκκλησιαστικό κάνουν λόγο γιά τό ὅτι ἡ ἀποδοχή ἀπό τήν Ἐκκλησία μερικῶν σχισματικῶν «Κληρικῶν», μέ τόν τρόπο πού παραπέμπει στήν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, «μολύνει» τήν Ἱερωσύνη καί τήν Ἐκκλησία καί φοβοῦνται καί οἱ ἴδιοι αὐτήν τήν «μόλυνση», ἀφ' ἑνός μὲν ἐκφράζουν μιά ἐκκλησιολογική αἵρεση, ἀφ' ἑτέρου δέ πρέπει νά ἐξετάσουν τί ἔγινε σέ ἄλλες περιπτώσεις.

Γιά παράδειγμα, τί ἔγινε τὰ δεκαεπτὰ (17) χρόνια (1833-1850) πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἦταν σχισματική. Βεβαίως, οἱ τότε Ἐπίσκοποι δέν χειροτόνησαν ἄλλους Ἐπισκόπους, ἀλλά τελοῦσαν Μυστήρια. Ἔχουν «μολυνθεῖ» οἱ μεταγενέστεροι καί ἐμεῖς;

Τί ἔγινε στήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας πού βρισκόταν σέ σχίσμα ἀπό τό 1872 ἕως τό 1945; Ἔχει «μολυνθεῖ» ὁλόκληρη ἡ Ὁρθοδοξία;

Τί ἔγινε μέ τήν ἀποδοχή τῶν δύο παλαιομερολογιτῶν «Ἐπισκόπων» ὡς Μητροπολιτῶν, τοῦ Χριστοφόρου Χατζῆ καί τοῦ Πολυκάρπου Λιώση πού ἔγιναν ἀντιστοίχως Δρυῖνουπόλεως καί Σισανίου; Αὐτοί εἶχαν προηγουμένως καθαιρεθῆ ὡς Ἀρχιερεῖς ἀπό τό Συνοδικό Δικαστήριο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἐπανῆλθαν στήν τάξη τῶν Πρεσβυτέρων καί ὅμως μέ ἀναθεωρητικό Δικαστήριο ἢ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας μας τούς ἐπανάφερε ὡς κανονικούς Ἀρχιερεῖς, χωρίς ἀναχειροτονία, θεωρώντας κατ' οἰκονομία ὡς κανονική τήν χειροτονία τους τό 1935. Μήπως αὐτοί ἐμόλυναν τό Σῶμα τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πού συμμετεῖχαν σέ ἐκλογές καί χειροτονίες ἄλλων Ἐπισκόπων; Αὐτό εἶναι ἀπαράδεκτο νά λεχθῆ. Πάνω στό θέμα αὐτό ὑπάρχει πλούσιο ὕλικό στά Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ἱεραρχιῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν παρελθόντων ἐτῶν.

Βεβαίως, εὐθύνονται ὅσοι διαπράττουν κανονικά παραπτώματα, ὅσοι χειροτονοῦν ἀναξίους Κληρικούς καί ἀδιαφοροῦν γιά ἀναξίους Κληρικούς ἢ κάνουν παράχρηση τῆς οἰκονομίας γιά τήν ἐπιστροφή αἰρετικῶν καί σχισματικῶν στήν Ἐκκλησία καί θά δώσουν λόγο στόν Θεό. Ἀλλά ἐπ' οὐδενί λόγῳ μποροῦμε νά κάνουμε λόγο γιά «μόλυνση» τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἱερωσύνης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό εἶναι βλασφημία.

Ἐνάτη: Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι οἱ «οἰκονομοῦντες τὰς Ἐκκλησίας», καί μάλιστα ἀποφασίζουν ἐν Συνόδῳ, γιατί δέν πρέπει νά γίνεται σύγχυση καί ἐκτροπή τῆς «ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας». Ὁ Στ' Κανόνας τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου σαφῶς διαγορεύει:

«Ἐπειδὴ πολλοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν συγχεῖν καὶ ἀνατρέπειν βουλόμενοι, φιλέχθρως καὶ συκοφαντικῶς αἰτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων συμπλάσσουν, οὐδὲν ἕτερον, ἢ χραινῆν τὰς τῶν ἱερέων ὑπολήψεις, καὶ ταραχὰς τῶν εἰρηνευόντων λαῶν κατασκευάζειν ἐπιχειροῦντες...».

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει τούς Ἐπισκόπους της, πού εἶναι οἱ «οἰκονομοῦντες τὰς Ἐκκλησίας» καί φυσικά αὐτοὶ θά δώσουν λόγο στόν Θεό γιά τόν

τρόπο πού οικονομοῦν τίς Ἐκκλησίες. Ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μιὰ ἀναρχική κοινωνία, ἀλλά εἶναι μιὰ «ἱεραρχικῶς συνοδική κοινωνία».

Δεκάτη. Τό θέμα τῆς Οὐκρανίας εἶναι πολύπλοκο καί πολυχρόνιο καί δυστυχῶς ἔχει ἐμπλακεῖ σέ ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σκοπιμότητες. Ἔχει μεγάλη εὐθύνη τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, πράγμα πού παραβλέπουν ὅσοι κρίνουν τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, διότι, μαζί μέ ἄλλα, ὑποσκάπτει τόν θεσμό τοῦ Πρωτόθρονου Πατριαρχείου. Αὐτό τό ἔχω ἀναλύσει σέ διάφορα κείμενά μου, ὅπως:

«Τό πρόβλημα τῆς Οὐκρανίας», πρὶν ἕνδεκα (11) χρόνια (Ἰούλιος 2008), «Ὑπάρχει "Τρίτη Ρώμη";» (Οκτώβριος 2018), «Ὁ θεσμός τῆς Αὐτοκεφαλίας στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία» (Οκτώβριος 2018), «Ἡ συζήτηση γιά τήν ἀνακήρυξη Αὐτοκεφαλίας σέ μιὰ Ἐκκλησία» (Οκτώβριος 2018), «Ἱεροί Κανόνες καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο» (Νοέμβριος 2018), «Ὁ μύθος τοῦ "λευκοῦ καμηλαυκίου"» (Φεβρουάριος 2019) καί στό ἔγγραφο μου πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Μάρτιος 2019).

Ὡς πρὸς τό θέμα πού μέ ἀπασχολεῖ στό παρόν κείμενο, «Ἀποστολική Παράδοση καί Ἀποστολική Διαδοχή στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας», σημειώνω ὅτι ὅσοι κρίνουν αὐστηρῶς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, παραθεωροῦν τίς ἀπόψεις τοῦ Πατριάρχου Μόσχας γιά τήν Ἀποστολική Παράδοση, τήν Ἀποστολική Διαδοχή καί τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως φαίνεται σέ διάφορες ἀποφάσεις τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἀλλά καί στήν «Κοινή Δήλωσιν τοῦ Πάπα Ρώμης Φραγκίσκου καί τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καί Πασῶν τῶν Ρωσιῶν Κυρόλλου», στήν Ἀβάνα (Κούβας) στίς 12 Φεβρουαρίου 2016.

Καί μοῦ κάνει ιδιαίτερη καί μεγάλη ἐντύπωση ὅτι κρίνουν τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἀμνηστεύουν ὅλα τά οἰκουμενιστικά ἀνοίγματα καί ἄλλες ἐνέργειες τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας. Ἀλλά αὐτό θά εἶναι ἀντικείμενο ἄλλου κειμένου μου.

Προσωπικά παραμένω στήν ὀρθόδοξη διδασκαλία γιά τήν σχέση μεταξύ Ἀποστολικῆς Παράδοσης καί Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς πρὸς δέ τό θέμα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν σχισματικῶν καί «αὐτοχειροτονήτων» Ἀρχιερέων ἰσχύει ὅ,τι ἔγραφα στό ἀπό 30-4-2019 ἔγγραφο μου πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο:

«Ὡς πρὸς τό θέμα τοῦ πῶς ἔγινε ἀποδεκτή ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἡ "Ἀρχιερωσύνη" τῶν Ἐπισκόπων πού "χειροτονήθηκαν" ἀπό

τούς καθηρημένους Ἀρχιερεῖς καί τούς σχισματικούς ἢ "αὐτοχειροτονήτους", ἢ Ἐκκλησία μας πρὶν λάβῃ κάποια ἀπόφαση, θά πρέπει νά ἐρωτήσῃ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἀποκατέστησε τούς "Ἀρχιερεῖς" αὐτούς».

Αὐτὸ ἐγγράφη, γιὰτὶ πρὶν ἀποφασίσουμε ὡς Ἐκκλησία γιὰ τὸ θέμα αὐτό, πρέπει νά ἀκούσουμε ἐπισήμως πῶς τὸ ἀντιμετώπισε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Δυστυχῶς, ὅμως, παρατήρησα ὅτι ὅσοι μὲ ἔκριναν, τὸ ἔκαναν ἢ μὲ τὴν παραθεώρηση αὐτῆς τῆς προτάσεως ἢ μὲ τὴν παρερμηνεία της.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω τὰ ἔγραφα γιὰ νά τονισθῇ ὅτι πρέπει τὰ σύγχρονα ἐκκλησιολογικὰ προβλήματα νά τὰ ἐπιλύουμε μὲ βάση τούς ἱερούς κανόνας πού ἐθέσπισαν οἱ θεόπνευστοι Πατέρες στὶς Τοπικὲς καί Οἰκουμενικὲς Συνόδους, ἀλλὰ δέν πρέπει αὐτοὶ οἱ κανόνες νά ἐρμηνεύονται μὲ πνεῦμα νομικιστικό, πράγμα πού δέν ἔκαναν οἱ Πατέρες. Οἱ Πατέρες ὡς πνευματικοὶ ἰατροὶ καί ἔχοντας τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὕστερα ἀπὸ τὴν μέθεξη τῆς καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεοποιῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, θεράπευαν κάθε πρόβλημα πού ἀναφυόταν, καί αὐτὸ τὸ ἔπραταν Συνοδικῶς. Καί μία ἀνορθόδοξη Σύνοδος, μιά ψευδοσύνοδος, διορθώνεται πάλι ἀπὸ ἄλλη Ὀρθόδοξη Σύνοδος, στὴν ὁποία ὑπάρχουν Ἐπίσκοποι μὲ Ἀποστολικὴ Παράδοση καί Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ.

Γι' αὐτὸ εἶναι παράλογο καί ἀντιδεοντολογικό, μερικοὶ νά «κόβουν καί νά ράβουν» στὰ μέτρα τους τίς λέξεις τῶν ἱερῶν κανόνων, γιὰ νά ὑποστηρίζουν κάθε φορά τίς θεωρίες τους, πού σχηματίζονται ἀνάλογα μὲ τὴν κάθε περίσταση.

Γενικά, πρέπει νά ζοῦμε τὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, μὲ πράξη καί θεωρία, ὅπως τὸ φάλλουμε σέ ὅλα τὰ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νά ἔχουμε ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα. Τὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ ὑπέρτατο μυστήριο, πού συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὸ μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας καί τὸ μυστήριο τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπρίλιος 2019

<http://parembasis.gr>